

Türkiye’de Sanayi İstihdam Profillerinin Mekânsal Örüntüsü

Yolcu Aldırmaz¹

ORCID: 0000-0001-8669-192X

Öz

Türkiye’deki sanayi faaliyetlerinin mekânsal görünümü genellikle istihdam miktarı, işyeri sayıları, ihracat ve ithalat rakamları gibi birkaç temel göstere üzerinden çözümlenir. Buna karşın sanayi istihdam profilleri ve söz konusu kompozisyonların zamansal farklılaşması ise neredeyse tamamen ihmal edilir. Bu nedenle çalışmada, Türkiye’deki sanayi istihdam profillerinin mekânsal örüntülerinin belirlenmesine ve ifade edilen desenlerde yaşanan yakın tarihlî farklılaşmalara odaklanılır. Burada sanayi istihdam biçimlerine ilişkin veriler, iller ölçeğinde analiz edilir. Bu, istihdam profilleri gibi çoklu verileri yapısal benzerlikleri üzerinden çözümlen ve sonuçlarını okunaklı bir şekilde sunan yenilikçi bir yaklaşımla yapılır. Bulgular, sanayi istihdam profillerinin belirgin bir alansal farklılaşmaya sahip olduğunu ve hemen her birinin özgün bir geçiş eğrisi sergilediğini yansıtır. Çalışmanın sonuçları; işletmelerin yer seçimlerinde, yatırım teşviklerinde, kalkınma planlarında ve daha birçok konuda yerel istihdam profillerinin dikkate alınmasının zorunluluğuna işaret eder. Ayrıca sanayi faaliyetlerinin coğrafi görünümünün çok daha kapsamlı bir şekilde analiz edilebilmesi için yüksek çözünürlüklü ve söz konusu sektörün çeşitli yönlerini yansıtan verilerin üretilmesi gerektiğine vurgu yapar.

Anahtar Kelimeler: Sanayi, İstihdam Profilleri, Türkiye.

¹ Arş. Gör. Dr., Süleyman Demirel Üniversitesi, İnsan ve Toplum Bilimleri Fakültesi, Isparta, E-mail: yolcualdirmaz@sdu.edu.tr

Spatial Pattern of Industrial Employment Profiles in Turkey

Abstract

The spatial pattern of industrial activities in Türkiye is mainly analyzed through a few basic indicators such as employment statistics, workplace numbers, export and import figures. On the other hand, industrial employment profiles and the temporal differentiation of these compositions have been almost completely neglected. Therefore, this study focuses on identifying the spatial patterns of industrial employment profiles in Türkiye and the recent divergences in these patterns. The data on industrial employment patterns are analyzed at the provincial scale to this end. This is done through an innovative approach that analyzes multiple data such as employment profiles based on their structural similarities and presents the results in a readable manner. The findings reflect that industrial employment profiles have a marked spatial difference and that almost every one of them exhibits a unique transition curve. The results of the study point to the necessity of taking local employment profiles into account in the location choices of enterprises, investment incentives, development plans and many other issues. The results also emphasize the need to generate high-resolution data reflecting various aspects of the relevant sector to analyze the geographical pattern of industrial activities in a much more comprehensive manner.

Keywords: Industry, Employment Profiles, Türkiye.

GİRİŞ

Türkiye sanayisinin yakın tarihli bölgesel görünümü; işyeri sayıları, istihdam miktarları, ithalat ve ihracat rakamları açısından nispeten iyi şekilde analiz edilmiştir. Burada sadece ifade edilen göstergelerin dağılımları üzerinden yapılan çözümlenmeler değil (örn. Temurçin & Aldırmaz, 2017a), aynı zamanda çeşitli istatistiksel modeller kullanılarak sanayi faaliyetlerinin bölgesel kümelenme düzeylerinin ve yerelleşme-uzmanlaşma eğilimlerinin ortaya çıkarıldığı çalışmalar da mevcuttur (örn. Kaygalak & Reid, 2016; Kaygalak, 2013; Kaygalak, 2018; Çelik & Sandal, 2022). Bahse konu değerlerin (işyeri sayısı vb.) alansal farklılaşması, en büyük endüstri kuruluşları özelinde de değerlendirilir (bak. Temurçin, 2015). Hatta yalnızca belli bir sektördeki işyerlerinin bile coğrafi analizi yapılır (örn. Yaşar, 2009; Yaşar, 2010; Yulu & Doldur, 2018). Yer verilen gelişmelere rağmen, sanayi sektörüne ait istihdam profillerinin mekânsal örüntüleri neredeyse tamamen ihmal edilmiştir. Bu, sanayinin yereldeki desenlerini açıklayan araştırmalar (örn. Doğan, 2017; Ayhan, 2022; Temurçin & Aldırmaz, 2020; Temurçin & Aldırmaz, 2017b; Temurçin & Aldırmaz, 2015) için de geçerli bir şeydir. Dahası sadece son birkaç on yıla odaklanan çalışmalara özgü bir durum da değildir (örn. Tümertekin, 1970; Ertin, 1998). Yine söz konusu eksiklik sadece bize özgü bir şeymiş gibi de yorumlanamaz. Çünkü dünyanın farklı kısımlarına odaklanan sanayi coğrafyası çalışmalarında da aynı seviyede olmasa da benzer bir eksikliği görmek mümkündür.

Bu, fazlasıyla şaşırtıcı bir durumdur. Çünkü istihdam profillerinin coğrafi görünümü, bir bakıma mekânsal iş bölümünü² yansıtır. Bu da sanayinin yukarıda bahsedilen göstergeler açısından sahip olduğu dağılım kalıplarının ötesinde toplumun ekonomik yapısını ve buradan da eşitsiz gelişme yasasının içeriğini anlamamıza yardımcı olur (Massey, 2004). Böyle bir şey, iş bölümünün sosyo-ekonomik farklılaşmayı belirlemesinden kaynaklanır (Scott, 2006). Bunlara ek olarak sanayi istihdam profillerinin mekânsal çözümlenmesi; ilgili alanlardaki üretimin yapısını, sunduğu fırsatları, içerdiği dezavantajları ve geliştirilmesi gereken yönlerini de nispeten bize gösterir. Dolayısıyla istihdam profillerinin mekânsal örüntüsü, bölgesel planlama ve politikalar açısından da bir takım değerli öngörüler sağlar.

Bu kapsamda çalışmada Türkiye'deki sanayi istihdam profillerinin mekânsal desenlerinin ortaya çıkarılması ve söz konusu örüntülerde son on yılda meydana gelen değişimlerin analiz edilmesi amaçlanır. Bunlar, gelişmiş bir takım çözümlenme araçları ve görselleştirme teknikleri üzerinden yapılır. Bu çerçevede çalışmanın ilk kısmında, kullanılan veriler ve izlenen yöntemler tanıtılır. Bunu araştırmanın bulgularının özetlendiği ikinci bölüm

² Kavram ile ilgili başlıca çalışmalar için bakınız: (Massey, 1995; Massey, 2004; Scott, 1986; Scott, 2006)

izler. Burada öncelikle sanayi sektörü istihdam biçimlerinin (mühendis, teknisyen, usta, işçi ve idari personel) her birinin diğerlerine göre görelî konumlarına yer verilir. Ardından istihdam profillerinin ürettiği mekansal görünümlerin kısa bir değerlendirmesi yapılır. En sonda ise ifade edilen desenlerin 2013-2023 yılları arasında nasıl değıştiği ele alınır. Bunları, çalışmanın sonuç bölümü takip eder.

1. Yöntem

Sanayi faaliyetlerinin mekansal dağılımına ilişkin veriler oldukça sınırlıdır. Bunlar, temelde iki farklı ölçekte çalışmayı zorunlu kılar. İlki, sanayinin yereldeki görünümü çözümlenmeye olanak tanır. Yerel meslek odaları tarafından sağlanan söz konusu bilgiler, mahalleler itibariyle veya doğrudan işletmelerin bulunduğu adresler üzerinden görselleştirilebilir. Fakat bunların içerdiği bilgiler de kısıtlıdır. Nitekim firmaların; sektörleri, kuruluş tarihleri/odaya kayıt tarihleri, işçi sayıları gibi göstergeleri barındırırlar. Bu nedenle ifade edilen verilere dayanan çalışmalar, çoğunlukla sanayinin kuruluş sayısı ve istihdam miktarları açısından dağılımına ve yapısal özelliklerine odaklanır (örn. Temurçin & Aldırmaz, 2020; Temurçin & Aldırmaz, 2017b; Temurçin & Aldırmaz, 2015).

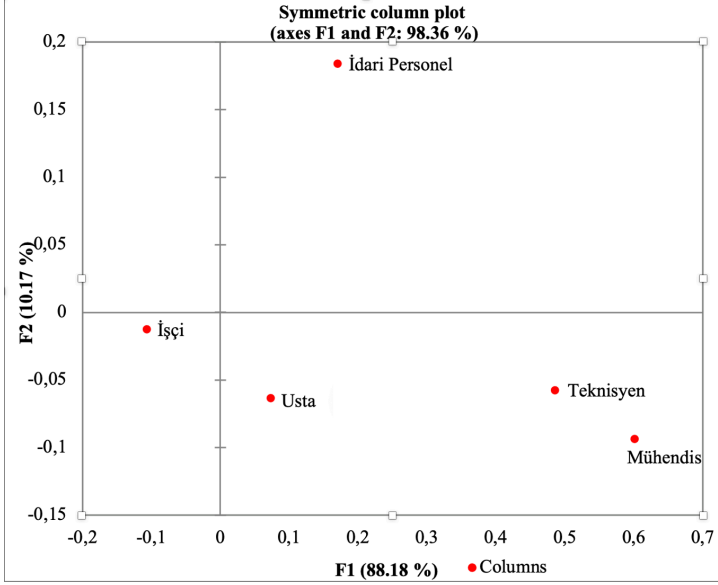
İkinci veri türü ise iller ve istatistiki bölge birimleri düzeyinde bir analize imkân tanır. Bu bilgiler, Türkiye İstatistik Kurumu ve Sosyal Güvenlik Kurumu’ndan elde edilir. Söz konusu verilerin de içeriği çok zengin değildir. Nitekim ifade edilen verileri kullanan araştırmalar da genellikle istihdam miktarları, işyeri sayıları ile ithalat ve ihracat rakamları üzerinden sanayinin coğrafi görünümünü analiz eder (örn. Temurçin & Aldırmaz, 2017a, Kaygalak & Reid, 2016; Kaygalak, 2013; Kaygalak, 2018; Falcıoğlu & Akgüngör, 2008; Gündem & Sedat, 2011). Elinizdeki çalışmada ise Türkiye Odalar ve Borsalar Birliğı tarafından Sanayi Kapasite Raporlarından derlenen Sanayi Kapasite Raporu İstatistiklerinden (TOBB, 2024) yararlanılmıştır. İller ve bölgeler (İBBS Düzey-1) ölçeğinde üretilen bu bilgiler, sanayi sektörüne ait istihdam biçimlerini de içermesi yönüyle diğer veri kaynaklardan ayrılır

Çalışmada sanayi istihdam profillerinin mekansal örüntüleri ve söz konusu desenlerdeki yakın tarihli değışimler, iller düzeyinde çözümlenmektedir. Burada kullanılan veriler, toplam sanayi istihdamın çeşitli biçimlere (mühendis, teknisyen, usta, işçi ve idari personel) dağılımından oluşmaktadır. Bunlar, sanayi coğrafyacıları tarafından sıklıkla başvurulan geleneksel yaklaşımlarla tematik olarak görselleştirilebilir. Ne var ki elde edilen sonuçlar, bütüncül bir değerlendirmeye pek izin vermez. Çünkü yapılan işlemler sadece ilgili istihdam kategorilerinin her birinin ayrı ayrı alansal farklılaşması elde edilir. Bu da bölgesel profillerin içeriğini tam manasıyla yansıtmaz. Bunun için istihdam biçimlerinin mekansal kompozisyonunu okunaklı bir şekilde sunan analiz araçlarına ihtiyaç vardır. Lebart (1994)’ın kümeleme ve mütekabiliyet analizlerinin birlikte

kullanımını önerdiği yaklaşım, söz konusu işlemi başarılı bir şekilde gerçekleştirir (Lebart, 1994). Bu kapsamda çalışmada kullanılan veriler, Güvenç tarafından geliştirilen ve Lebart'ın yöntemini uygulanabilir hale getiren analiz aracı yardımıyla çözümlenmiştir. Burada, en yalın ifadeyle, birbiriyle uyumlu ve yapısal açıdan diğerlerinden tamamen ayrışan sanayi istihdam profilleri tespit edilmiştir. Elde edilen sonuçlar, her bir istihdam kategorisinin ülke geneli profillerden farklılaşma düzeyleri üzerinden yorumlanır.

2. Bulgular

Çalışmanın bulguları, yukarıda kısaca tanımlanan yaklaşımla üretilen üç farklı görgül malzemeye referansla açıklanmaktadır. Bunlardan ilki, sanayi istihdam biçimlerinin her birinin diğerlerine göre görelî konumlarını gösteren haritaya dayanmaktadır. Bunların birbirlerine göre uzakta veya tam tersine birbirlerinin yakınında yer almaları coğrafi dağılımlarındaki özgünlükleri ya da benzerlikleri ortaya çıkarır. Bu kapsamda haritanın sağ üst kadranında idari personeller yer alır. Ayrıca söz konusu istihdam kategorisi, öteki istihdam biçimlerinin tamamından da belirgin bir şekilde ayrışır. Bu da mekânsal açıdan oldukça benzersiz bir örüntüsünün olduğuna işaret eder. Haritanın sağ alt kadranında ise ustalar, teknisyenler ve mühendisler bulunur. Fakat burada teknisyen ve mühendislerin birbirine daha yakın, ustaların ise nispeten daha uzakta konumlandığı ilgili görselden rahatlıkla izlenebilir. Böyle bir şey de bahse konu iki istihdam şeklinin çoğunlukla aynı/benzer sahalarda yoğunlaştığını gösterir. Ustalar ise haritanın sol alt kadranında bulunan işçilere daha yakındır. Bu, beklenen bir durumdur. Çünkü her ikisi de emek yoğun sanayilerin temsilcileridir. Ve genellikle yakın alansal desenler sergilerler. Özetle sunulan görgül malzeme, sanayi sektörüne ait istihdam biçimlerinin mekânsal açıdan oldukça farklılaşmış bir görünüme sahip olduğunu yansıtır (Harita-1).

Harita-1. Sanayi İstihdam Biçimlerinin Birbirlerine Göre Görelî Konumları

Çalışmada üretilen ikinci görgül malzeme, sanayi istihdam biçimlerinin her birinin ülke geneli profillerden ayrışma düzeylerini yansıtır. Bu kapsamda haritada iki farklı bilgi yer alır. Bunlardan ilki (**kalin karakterli**) söz konusu istihdam kategorisinin ilgili kümedeki payını, ikincisi (*italik karakterli*) ise aynı istihdam biçiminin ülke genelindeki oranını temsil eder. Haritada ülke ortalamalarından pozitif yönde ayrıışan istihdam kategorileri siyah yazı rengiyle, negatif sapmalar ise gri tonlu karakterlerle lejanta işlenmiştir. Üretilen haritadaki ilk lejant sınıfı; mühendislerin, teknisyenlerin, ustaların ve idari personellerin belirgin bir şekilde öne çıktığı, işçilerin ise yine dikkate değer bir düzeyde arka planda kaldığı bir istihdam profilini temsil eder. Bu kümede, sadece Ankara ili bulunur. Dolayısıyla bahse konu ilin sanayi istihdam profili açısından oldukça sıra dışı bir yapı sergilediği rahatlıkla söylenebilir. Nitekim mühendislerin ilin sanayi istihdamı içindeki payı ülke ortalamasının 3,2 kat üzerindedir. Bu ayrışmanın seviyesi; teknisyenlerde 2,7 kat, ustalarda 1,3 kat ve idari personelde 1,2 kattır (Harita-2). Söz konusu rakamlardan da anlaşılacağı üzere Ankara, özellikle eğitilmiş istihdamın aşırı ağırlık kazandığı bir yerdir. Bunda ildeki savunma sanayi kuruluşlarının önemli bir katkısı bulunur. Bunun yanında hem ilgili kuruluşlara hem de diğer sanayi sektörlerine nitelikli mühendis yetiştiren ODTÜ gibi üniversitelerin varlığı da yer verilen farklılaşmada etkilidir.

Üretilen haritadaki ikinci lejant sınıfında da mühendisler, teknisyenler, ustalar ve idari personeller öne çıkar. İşçilerin küme içerisindeki oranı ise ülke ortalamasının hemen altında kalır. Buradaki temel fark, ülke geneli

profillerden ayrışma düzeyinin ilk lejant sınıfına göre nispeten daha az olmasıdır. Ayrıca burada idari personeller diğer üç kategoriye göre daha fazla ağırlık kazanır. Nitekim idari personellerin ilgili kümedeki payı, ülke genelindeki oranının 1,4 katını geçer. Bu değerler; mühendis ve teknisyenlerde 1,3 kat, ustalarda ise 1,1 kattır. Söz konusu lejant sınıfı ile temsil edilen yerler ise Kocaeli ve Yalova'dır (Harita-2). Bahse konu iller, özellikle de Kocaeli, İstanbul'daki sanayi tesislerinin desantralize olduğu sahalardandır. Burada ulaşılan istihdam profilleri, söz konusu sanayi hareketliliğinin seçici bir karakterde ilerlediğine ve daha çok sermaye yoğun kuruluşları kapsadığına işaret eder.

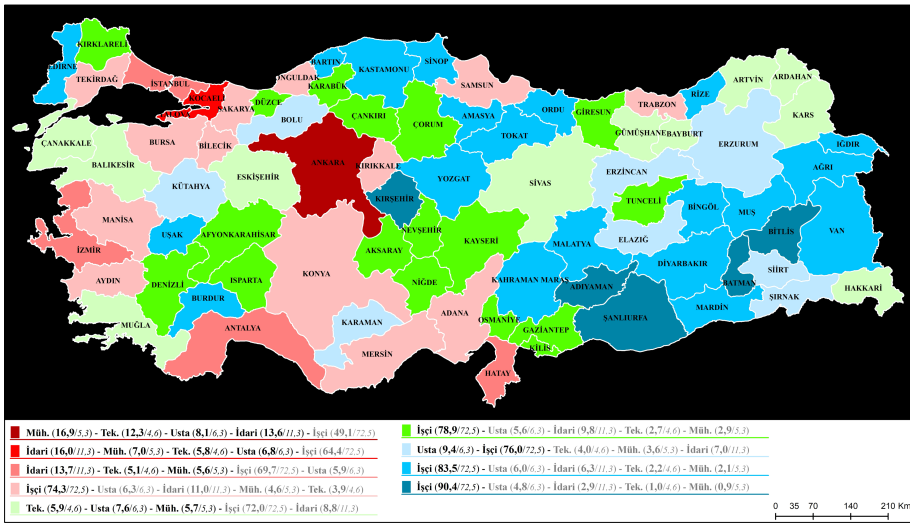
Üç, dört ve beşinci lejant sınıflarında ise genel anlamda ülke ortalamalarına yakın istihdam profilleri gözlenir. Elbette bu üçü de birbirleriyle tümüyle uyumlu değildir. Her biri birtakım yerel özgünlükler sergiler. Örneğin üçüncü lejant sınıfında idari personeller nispeten, mühendis ve teknisyenler ise kısmen öne çıkar. Burada İstanbul, İzmir, Antalya ve Hatay illeri yer alır. Buralar hem çeşitli sanayi sektörlerine ve(ya) çok farklı niteliklerdeki istihdama ev sahipliği yaparak ülke geneli profillere yaklaşır hem de ofis çalışanlarını da barındırarak onlardan kısmen ayırır. Metropolitan bölgelerin merkezi kesimlerini oluşturan bu illerde; beyaz yakalı kalifiye işgücünün yoğun, bedenen çalışanların görece seyrek olduğu anlaşılmaktadır. Söz konusu illerde yapılacak ayrıntılı saha çalışmalarıyla, rutin olmayan işlerin metropolitan merkezlerde, imalat işlerinin ise taşrada gördürüldüğü açığa çıkarılabilir. İstihdam biçimleri açısından benzer bir durum, dördüncü lejant sınıfına dahil olan yerler için de geçerlidir. Ancak bu kümede tüm istihdam kategorileri ülke geneli oranlarla temsil edilirken, işçiler az bir farkla öne çıkar. Bunların bir kısmı, yerel üretim odaklarıdır. Diğerleri, yakınlarındaki sanayi merkezlerinin gelişme akslarında bulunur. İstanbul Kentsel Bölgesi'nde yer alan Bursa, Bilecik ve özellikle de Tekirdağ ve Sakarya büyük ölçüde böyle bir yapı sergiler. Bu, İzmir'in sanayileşmesinden önemli kazanımlar elde eden Manisa ve Aydın illeri ile Ankara'ya yakın Kırıkkale için de geçerlidir. Beşinci lejant sınıfında ise teknisyenler dikkate değer bir ölçüde, usta ve mühendisler az bir oranla ağırlık kazanır. İdari personellerin payı ise ülke ortalamasının biraz altına iner. Yine de ülke genelindeki istihdam profilinden çok uzaklaşmaz. Bu iller, kamu veya özel sektöre ait az sayıdaki büyük veya orta ölçekli işletmelerle tanınır (Harita-2).

Altıncı lejant sınıfı ile temsil edilen yerlerde ise işçiler kısmen öne çıkarken, usta ve idari personeller az bir farkla arka planda kalır. Buna karşın mühendis ve teknisyenlerin payı ülke ortalamalarının çok altındadır. Bunlar, genellikle birkaç ilden müteşekkil öbekler halinde konumlanır. Böyle bir kümelenme de söz konusu istihdam profilinin bölgesel bir yapı arz ettiğini gösterir. Ayrıca teknisyenlerin ve özellikle de mühendislerin ilgili lejant sınıfı

içerisindeki oranının düşük kalması, bahse konu illerde emek yoğun endüstrilerin ağırlığını yansıtır (Harita-2).

Bu durum; yedinci, sekizinci ve dokuzuncu lejant sınıflarında daha da belirginleşir. Yedinci kümede ustaların belirgin, işçilerin ise kısmi bir ağırlığı vardır. Buna karşın özellikle mühendis ve idari personeller arka planda kalır. Sekizinci ve dokuzuncu lejant sınıfları ile temsil edilen yerlerde ise işçiler (nispeten) ağırlık kazanırken, mühendisler, teknisyenler ve idari personellerin oranı Türkiye ortalamalarının çok altındadır. Nitekim sekizinci lejant sınıfında teknisyen ve idari personellerin payı, ülke geneline ait rakamların yarısı düzeyindedir. Mühendislerde ise söz konusu oran beşte ikinin altındadır. Bahse konu üç istihdam kategorisinin (mühendis, teknisyen ve idari personel) dokuzuncu kümedeki payları ise ülke ortalamalarının ancak beşte biri düzeyindedir. Buna rağmen ülkede %72,5 olan “işçi” oranı, burada %90,4’e çıkar. Yer verilen değerler, ilgili illerin mesleki açıdan iyi eğitim almış bireyleri kendine çekemediğini ve onlara yeteri kadar iş olanağı sunamadığını gösterir. Bu, ekonomik gelişmenin önündeki en önemli engellerden de biridir (Harita-2).

Harita-2. Sanayi İstihdam Profillerinin Mekânsal Örüntüleri (2023)

Son zamanlarda sanayi istihdam profillerinde meydana değişimler, lejant sınıflarının müteakibi haritasındaki eski ve yeni konumları üzerinden okunaklı bir şekilde görselleştirilebilir (Müller-Schneider, 1994). Haritada yer alan mavi kareler, lejant sınıflarının 2013 yılındaki yerini temsil eder. Yeşil üçgenler ise aynı kümelerin 2023 yılındaki lokasyonunu yansıtır. Bu ikisi arasındaki oklar değişimin yönünü, çizginin uzunluğu ise deneyimlenen farklılaşmanın düzeyini bize verir. Bu yaklaşım daha önce Güvenç (2004) tarafından küreselleşme sürecinde İstanbul ilçelerinin istihdam

profillerindeki dönüşümü görselleştirmek için kullanılmıştır. Bu çalışmada İstanbul ilinde merkezi konumdaki ilçelerin istihdam yapılarındaki farklılaşmanın azaldığı ve tüm ilçelerde mavi yakalı istihdam paylarının gerilediği, buna karşılık beyaz yakalı istihdam paylarının ise arttığı çok okunaklı biçimde sunulmaktadır (Güvenç, 2004). Bunun aynı zamanda istihdam profillerinin mekânsal örüntülerine odaklanan ender araştırmalardan biri olduğunu da ayrıca not etmekte fayda var.

Elinizdeki çalışma kapsamında üretilen görgül malzeme ise neredeyse tüm lejant sınıflarının farklı bir değişim süreci yaşadığını gösterir. Gerçekten de ilgili kümelerin hemen her biri kendine özgü bir eğilime sahiptir. Nitekim kiminde çok daha belirgin bir dönüşüm izlenirken, bazılarındaysa belli belirsiz bir yönelim bulunur. Yine bir veya birkaçında işçilerin ağırlığı artarken, ötekilerde mühendis ve(ya) teknisyenlerin ya da idari personellerin payı yükselir. Bu durum lejant sınıflarının her birinin benzersiz yerellikleri/bölgesellikleri temsil ettiğinin bir göstergesidir (Harita-3).

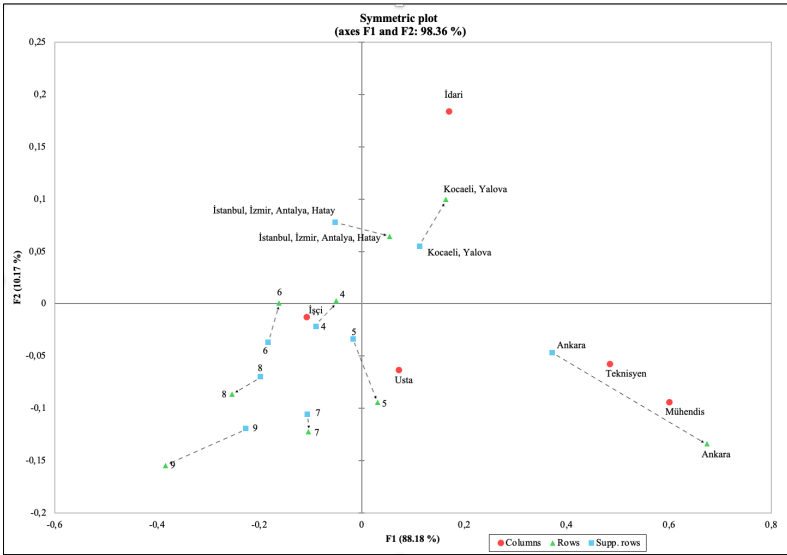
2013-2023 döneminde Türkiye'nin sanayi istihdam profillerindeki en belirgin farklılaşma, içerisinde sadece Ankara'nın bulunduğu birinci lejant sınıfında gerçekleşmiştir. Burada ustaların, idari personellerin ve işçilerin ağırlığı azalırken, teknisyenlerin ve özellikle de mühendislerin payı çok ciddi bir hızla artmaktadır. Böylece ülke geneli profilden fazlasıyla ayrışan bir görünüm ortaya çıkmıştır. Bir diğer ifade ile Ankara'da yüksek eğitilmiş istihdamın kümeleniği, ülke içinde benzeri olmayan ayırt edici bir sanayi odağı gelişmektedir. Bunda son zamanlarda savunma sanayine yapılan yatırımların büyük bir katkısı vardır (Harita-3).

Yalova ve Kocaeli illerini kapsayan ikinci lejant sınıfının istihdam yapısındaki değişim daha sınırlıdır. Bu illerdeki yönelim, ilk kümede deneyimlenenin nispeten tersi bir istikamette gerçekleşmiştir. Mühendis ve teknisyenlerin ülke ortalamalarından ayrışma düzeyi gün geçtikçe belirsizleşirken, idari personellerin ağırlığı her geçen gün artmaktadır. Dolayısıyla söz konusu alanda ofis/yönetim işlerinde çalışanların yoğunlaştığı bir profil şekillenmektedir. Bu bulgu, mavi yakalı işgücünün artmadığı bağlamda, yeni teknolojilerin etkisiyle yönetim alanındaki işgücü talebinin artışı ima eder. Bu, ayrıntılı sektörel çalışmalarla irdelenmesi gereken kıymetli bir araştırma sorusu oluşturmaktadır. İstanbul, İzmir, Antalya ve Hatay illerini kapsayan üçüncü lejant sınıfında ise idari personellerin ve işçilerin payı hemen hemen aynı kalmış, buna karşın özellikle mühendis ve teknisyenler daha fazla öne çıkmaya başlamıştır. Bu eğilim anılan kümede Ankara'dakine benzer istihdam profilinin şekillendiğine işaret eder. Nitekim söz konusu kümeyi oluşturan iller, 2023 yılında Ankara'nın bulunduğu kadrana 2013 yılındakinden daha yakın konumlanmaktadır (Harita-3). Bu, Türkiye'nin istihdam yapısında yaşanan yapısal değişimin en çarpıcı işaretidir. Öte yandan ifade edilen

(üçüncü) lejant sınıfının toplam istihdam payında önemli bir gerileme de izlenebilmektedir. Bu durum, İstanbul ve İzmir’deki sanayinin desantralizasyonu ile ilişkilendirilebilir.

Dört, beş, altı, yedi ve sekizinci lejant sınıflarındaki istihdam profilleri ise oldukça kararlıdır. Buralarda son on yılda ayırt edici bir değişim yaşanmamıştır. Bu, ilgili görgül malzemedan kolaylıkla takip edilebilir. Burada deneyimlenen en önemli farklılaşma ise dördüncü kümenin toplam istihdam payındaki artıştır. Bunda İstanbul ve İzmir gibi kentlerden yönelen kuruluşların ciddi bir katkısı vardır. Buna karşın dokuzuncu kümenin istihdam yapısında belirgin bir dönüşüm izlenmektedir. Bu kümede işçilerin payı dramatik bir şekilde yükselirken, diğer istihdam kategorileri güç kaybetmektedir. Özellikle teknisyen, mühendis ve idari personellerin ağırlığındaki değişim çarpıcıdır. Son iki kategorideki gerileme, neredeyse yarı yarıyadır. İlkinde (teknisyenlerde) ise bahse konu azalmanın boyutu çok daha fazladır (Harita-3). Bunun ilgili kümenin toplam istihdam payındaki yaklaşık %65’lik bir artışa rağmen gerçekleştiği düşünülür ise değinilen dönüşümün düzeyi daha iyi anlaşılır. Bu da yeni istihdam edilenlerin büyük bir bölümünün ağırlıkla işçilerden oluştuğunu gösterir.

Harita-3. Sanayi İstihdam Profillerinin Değişimi (2013-2023)*

* Diğer Lejant Sınıflarındaki İller; **4. Lejant Sınıfı:** Tekirdağ, Sakarya, Bilecik, Bursa, Zonguldak, Samsun, Trabzon, Kırıkkale, Manisa, Aydın, Konya, Mersin ve Adana **5. Lejant Sınıfı:** Çanakkale, Balıkesir, Eskişehir, Muğla, Sivas, Gümüşhane, Bayburt, Artvin, Ardahan, Kars ve Hakkari **6. Lejant Sınıfı:** Denizli, Afyonkarahisar, Isparta, Kırklareli, Düzce, Karabük, Çankırı, Çorum, Giresun, Tunceli, Osmaniye, Gaziantep, Kilis, Niğde, Kayseri, Nevşehir ve Aksaray **7. Lejant Sınıfı:** Kütahya, Bolu, Karaman, Erzincan, Erzurum, Elazığ, Siirt ve Şırnak

8. Lejant Sınıfı: Uşak, Burdur, Edirne, Bartın, Kastamonu, Sinop, Amasya, Ordu, Tokat, Yozgat, Kahramanmaraş, Malatya, Diyarbakır, Mardin, Bingöl, Muş, Ağrı, Iğdır, Van ve Rize **9. Lejant Sınıfı:** Kırşehir, Adıyaman, Şanlıurfa, Batman ve Bitlis.

Sonuç

Özetlenen görgül malzemeler, Türkiye’de illerin sanayi istihdam profillerinin belirgin bir alansal farklılaşma sergilediğine işaret eder. Nitekim yapılan çözümlemede yapı ve derece farkı sergileyen dokuz farklı profile ulaşılmıştır. Bunların bazılarında mühendisler ve(ya) teknisyenler öne çıkarken, diğer bir kısmında idari personeller ya da ustalar veya işçiler ağırlık kazanır. Ayrıca bir bölümü ülke geneline ait profilden uzaklaşırken, ötekiler ortalamaya daha uyumlu bir yapı arz eder. Rastgele bir dağılım sergilemeyen bulgular, bir bütün olarak değerlendirildiğinde, ortaya çıkan dönüşümün ardında güçlü mekânsal süreçlerin çalıştığını gösterir. İstanbul ve İzmir kentsel bölgelerindeki yerel kademelenmeler ile Güney Doğu Anadolu Bölgesi’ndeki tedrici derecelenme, bunun en çarpıcı kanıtlarıdır. Bu, aynı zamanda, mekânsal iş bölümünün bölgesel karakterini de açığa çıkarır.

Bu mekânsal istihdam farklılaşmasını üreten süreç ve mekanizmalar, sürekli bir değişim halindedir. Bu ise yerel sanayi istihdam profillerinin farklılaşmasına yol açar. Süreç, her yer de aynı kalıpta ilerlemez. Kısaca yerel bağlam ve olumsuzluktan etkilenir. Nitekim sanayi istihdam profillerindeki kaymalar, bazı kümelerde çok çarpıcı ötekilerinde ise daha sınırlı değişimlere işaret eder. Buradaki yönelimler de çeşitlilik arz eder. İstanbul, İzmir, Antalya ve Hatay illerini kapsayan lejant sınıfında ve özellikle de Ankara’da mühendislerin ve teknisyenlerin ağırlığı artarken, Kırşehir, Adıyaman, Şanlıurfa, Batman ve Bitlis illerindeki profili temsil eden kümede ise söz konusu istihdam kategorilerinin ağırlığı azalır buna karşın işçilerin payı hızla artar. Dolayısıyla yerlerin istihdam profilleri, sanayileşme deneyimine ilişkin değerli araştırma sorularını şekillendirme olanağı sağlar. Bu yerel süreç ve mekanizmalar, ayrıntılı ve derin niteliksel çalışmalarla açığa çıkarılabilir. Bu keşifsel değerlendirme, eleştirel gerçekçi çerçevede³ yürütülecek çok sayıda özgün nitel coğrafi araştırmanın başlangıç noktası olabilir. Ayrıca söz konusu mekânsal örüntüler, birtakım fırsat ve tehditleri de içerisinde barındırır. Özellikle nitelikli işgücünün öne çıktığı yerlerde sermaye yoğun sektörlerin geliştiği ve katma değeri yüksek ürünlerin üretildiği bir sanayileşme süreci deneyimlenmektedir. Bu, ekonomik kalkınma açısından da ciddi kazanımları olan bir değişimdir. Bunun yanında üretimin ağırlıklı olarak niteliksiz işgücü ile yapıldığı yerlerde ise istihdam profillerinin çeşitlendirilmesi şarttır. Bu hem istihdam olanaklarının daha

³ İlgili yaklaşım hakkında bakınız: (Sayer, 2010)

geniş bir alana yayılmasına hem de yerler arasındaki gelişmişlik farklarının azaltılmasına katkıda bulunur.

Burada sunulan fikirler ve onların dayandığı görgül malzemeler, sanayi istihdam profillerinin bölgesel yapısını kavramak için yeterli bir çerçeve sağlar. Fakat, yerel desenleri çözümleyebilmek için biraz daha fazlasına ihtiyaç var. Öncelikle başta sanayi olmak üzere tüm ekonomik sektörlere ilişkin yüksek çözünürlüklü verilerin üretilmesi gerekiyor. Çünkü diğer birçok şey gibi sanayi faaliyetleri de belli alanlarda yoğunlaşır. Bu da hemen her ölçekte gözle görülür bir takım alansal farklılaşmalar üretir. Bunlar, öyle rastgele gerçekleşmez. Bu çalışmanın bulgularının da gösterdiği gibi yerel özgünlüklerden beslenirler. Ve bağlam bağımlı bir yapıda ilerler. Dolayısıyla analiz ölçeğindeki her detay kaybı çıkarımların da tutarlılığını azaltır. Ayrıca sadece istihdam miktarı veya işyeri sayıları gibi genel göstergelerin değil, aynı zamanda işletmelerin üretim koşul ve süreçlerine, yer seçim tercihlerine, istihdam profillerine dair kapsamlı bilgilerin de oluşturulması zorunludur. Son olarak elde edilen verileri ölçek bağımsız bir şekilde yüksek hassasiyette analiz edebilen ve bunların çıktılarını okunaklı bir şekilde sunan görselleştirme araçlarının da işe koşulması şarttır. Aksi halde verinin sunduğu imkânlardan yeterince faydalanılamaz. Bu kapsamda Güvenç’in geliştirdiği ve Lebart (1994)’ın modelini uygulanabilir kılan kullanıcı ara yüzü⁴ böylesi bir eksikliği ortadan kaldırır.

⁴ Bu konuda detaylı bilgi için bakınız: (Güvenç, 2022)

KAYNAKÇA

- Ayhan, F. (2022). Beylikdüzü İlçesinde (İstanbul) Sanayi Faaliyetlerinin Gelişimi, Yapısı ve Dağılışı Üzerine Coğrafi Bir İnceleme. *Uluslararası Sosyal Bilimler Dergisi*, 10(20), ss. 1-22.
- Çelik, E., & Sandal, E. K. (2022). Türkiye İmalat Sanayii ve Alt Sektörlerinin Bölgesel Yoğunlaşma Yapısı: 2011- 2020 Yılı Karşılaştırmalı Yerelleşme Katsayısı Analizi. *Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 19(3), ss. 1452-1468.
- Doğan, M. (2017). Saray'da Sanayi Faaliyetleri S. B. Akova (Ed.), *Memleket Pusulası Saray* (ss. 180-192). İstanbul: Ant Yayınları.
- Ertin, G. (1998). Türkiye'de Sanayi N. Serter (Ed.), *Türkiye Coğrafyası* (ss. 163-182). Eskişehir: Anadolu Üniversitesi Yayınları.
- Falcioğlu, P., & Akgüngör, S. (2008). Regional Specialization and Industrial Concentration Patterns in the Turkish Manufacturing Industry: An Assessment for the 1980 –2000 Period. *European Planning Studies*, 16(2), pp. 303-323.
- Gündem, F., & Sedat, A. (2011). Türkiye İmalat Sanayi'nde Bölgesel Uzmanlaşma (2003-2008). *Econ Anadolu 2011*. Eskişehir.
- Güvenç, M. (2004). İstanbul'un İstihdam Profillerinde Dönüşüm. *İstanbul Dergisi*, 50, ss. 43-45.
- Güvenç, M. (2022). *Veri Temelli Kent Yönetişimi İçin Niteliksel Sentez Haritaları: Yöntembilimsel Bir Değerlendirme*. İstanbul: TESEV.
- Kaygalak, İ. (2013). Türkiye Sanayi Coğrafyasında Endüstriyel Kümelenme ve Bölgesel Yoğunlaşma Eğilimi. *Beşeri Coğrafya Dergisi*, 1(1), ss. 67-81.
- Kaygalak, İ. (2018). Türkiye İmalat Sanayisinde Yerelleşme ve Uzmanlaşma Eğilimleri. *International Journal of Geography and Geography Education*, 38, ss. 171-186.
- Kaygalak, İ., & Reid, N. (2016). The Geographical Evolution of Manufacturing and Industrial Policies in Turkey. *Applied Geography*, 70, pp. 37-48.
- Lebart, L. (1994). Complementary Use of Correspondence Analysis and Cluster Analysis M. Greenacre, & J. Blasius (Eds.), *Correspondence Analysis in the Social Sciences: Recent Developments and Applications* (pp. 162-178). London: Academic Press.
- Massey, D. (1995). *Spatial Divisions of Labour: Social Structures and the Geography of Production*. London: Macmillan Press.

- Massey, D. (2004). Uneven Development: Social Change and Spatial Divisions of Labor T. J. Barnes, J. Peck, E. Sheppard, & A. Tickell (Eds.), *Reading Economic Geography* (pp. 111-124). Oxford: Blackwell Publishing.
- Müller-Schneider, T. (1994). The Visualization of Structural Change by means of Correspondence Analysis M. J. Greenacre, & J. Blasius (Eds.), *Correspondence Analysis in the Social Sciences* (pp. 267-279). London: Academic Press.
- Sayer, A. (2010). *Method in Social Science: A Realist Approach*. Oxon: Routledge.
- Scott, A. J. (1986). Industrial Organization and Location: Division of Labor, the Firm, and Spatial Process. *Economic Geography*, 62(3), pp. 215-231.
- Scott, A. J. (2006). *Geography and Economy*. Oxford: Oxford University Press.
- Temurçin, K. (2015). Large Scale Industrial Enterprises in Turkish Industry: Their Structures, Characteristics and Spatial Distribution. *Studies of the Industrial Geography Commission of the Polish Geographical Society*, 29(1), pp. 89-112.
- Temurçin, K., & Aldırmaz, Y. (2015). The Development and The Structure of Industry in The District of Ümraniye, Istanbul. *Studies of the Industrial Geography Commission of the Polish Geographical Society*, 26, pp. 207-233.
- Temurçin, K., & Aldırmaz, Y. (2017a). The Structure, Development and Spatial Distribution of Industrial Activities in Turkey. *Studies of the Industrial Geography Commission of the Polish Geographical Society*, 31(4), pp. 52-70.
- Temurçin, K., & Aldırmaz, Y. (2017b). İstanbul İlinde Sanayi: Tarihsel Gelişim, Yapısal Değişim, Mekânsal Dönüşüm K. Temurçin, & M. A. Dulupçu (Ed.), *Türkiye’de Mekânsal ve Bölgesel Dönüşümler* (s.s 1-14). Isparta: Süleyman Demirel Üniversitesi Yayınları.
- Temurçin, K., & Aldırmaz, Y. (2020). İstanbul İlinde Tekstil, Dokuma ve Giyim Sanayi: Yapısı, Özellikleri ve Dağılışı F. Arslan (Ed.), *Türkiye Coğrafyası Araştırmaları - Prof. Dr. Mesut Elibüyük’e Armağan* (ss. 271-294). Ankara: Pegem Akademi Yayıncılık.
- Tümertekin, E. (1970). İstanbul ve Çevresinde Sanayi: Özellikler ve Dağılışı, *İstanbul Üniversitesi Coğrafya Enstitüsü Dergisi*, 9(17), ss. 33-67.
- TOBB. (2024). Sanayi Kapasite Raporu İstatistikleri (<https://tobb.org.tr/BilgiErisimMudurlugu/Sayfalar/sanayi-kapasite-raporu-istatistikleri.php>) (Son Erişim: 01.06.2024)

Yaşar, O. (2009). Türk İmalat Sanayinde Lokomotif Bir Sektör: Demir Çelik Sanayi. *Marmara Coğrafya Dergisi*, 20, ss. 42-78.

Yaşar, O. (2010). Türkiye'de Beyaz Eşya Sanayi. *Marmara Coğrafya Dergisi*, 21, ss. 150-185.

Yulu, A., & Doldur, H. (2018). Türkiye'de Otomotiv Sanayisinin Mekânsal Dağılışı. *International Journal of Geography and Geography Education (IGGE)*, 38, ss. 218-233.

TEŞEKKÜR METNİ: Verilerin analizindeki yardımları ve çalışmanın son okumasını yaparak sunduğu değerli katkılarından dolayı Prof. Dr. Murat Güvenç'e teşekkürlerimi sunarım

Bu çalışma **intihal tespit programlarıyla** taranmıştır. İntihal tespit edilmemiştir.

This article has been scanned by plagiarism detect softwares and no plagiarism detected.

Bu çalışmada “**Yükseköğretim Kurumları Bilimsel Araştırma ve Yayın Etiği Yönergesi**” kapsamında uyulması gereken kurallara uyulmuştur.

In this study the rules stated in the “**Higher Education Institutions Scientific Research and Publication Ethics Directive**” were followed.

Makale tek yazar tarafından yazılmıştır.

The article was written by one author.

Çalışma kapsamında herhangi bir kurum ya da kişi ile **çıkar çatışması** bulunmamaktadır.

There is no **conflict of interest** with any institution or person within the scope of the study.